

Bela knjiga – 1984: obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ. Priredili: Kosta Nikolić, Srđan Cvetković i Đoko Tripković. Beograd: JP Službeni glasnik i Institut za savremenu istoriju, 2010. 290 str.

Izučavanje kulture i kulturne politike socijalističke Jugoslavije nakon pada socijalizma dobilo je znatno više prostora, zbog mogućnosti autora da se slobodnije izražavaju o pojavama iz tog vremena. *Bela knjiga – 1984: obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ*, priređivača Koste Nikolića, Srđana Cvetkovića i Đoke Tripkovića, djelo je koje obrađuje ne samo Bijelu knjigu, već autori kontekstualiziraju njezin nastanak i prate kulturne tokove i pitanje cenzure umjetnosti od kraja rata do samog izdavanja *Bijele knjige*. Knjiga se sastoji od dva dijela. Prvi dio predstavlja poglavlja "Darovana sloboda – nadzor nad kulturom" (str. 5-25) i "Protiv totalitarizma – za slobodu javne riječi 1981-1984." (str. 27-60). U prvom poglavlju autori obrađuju kontinuitet borbe vlasti protiv slobode izražavanja u Jugoslaviji neposredno nakon rata do Titove smrti, dok se u drugom poglavlju priređivači neposredno bave periodom poslije Titove smrti i izlaskom *Bijele knjige* u javnost, te njezinim efektom na javnost.

Priređivači u uvodna dva poglavlja prate odnos vlasti prema intelektualcima u periodu komunističke Jugoslavije. Po njihovome mišljenju, on je bio dvojak, jer su zavisno od njihovog držanja oni predstavljali ili prijatnu vladajućem režimu ili su bili njegova produžena ruka. U periodu neposredno poslije rata sistem državne kontrole je bio izuzetno rigidan i dopuštao je relativno malo slobode tadašnjim kul-

turnim stvaraocima i intelektualcima. Taj period je trajao do Šestog kongresa CKKPJ (1952) nakon kojeg počinje period relativnog popuštanja državne kontrole i slabljenja ideološki obojene kulture i umjetnosti. Period od 1952. do 1980. bio je period sa mnogo uspona i padova nivoa slobode koji su kulturni radnici imali na raspolaganju. Priređivači primjećuju kontinuitet borbe državnih vlasti protiv slobode izražavanja u Srbiji mnogo prije izdavanja *Bijele knjige*. Već 1966. godine u Srbiji se izdaje materijal *O negativnim pojavama u oblasti nauke i kulture i nosiocima takvih pojava*. Ipak, kako u knjizi možemo vidjeti, početak rušenja dotadašnjeg sistema zapravo nastupa tek nakon Titove smrti 1980. godine. Titova smrt je u praksi značila da je nestala odlučujuća snaga jugoslavenskog socijalizma, koja je sprečavala razvoj nacionalizma unutar jugoslavenske federacije. Porast nacionalizma u kulturi poslije Titove smrti jedan je od osnovnih razloga za izdavanje *Bijele knjige* koju izdaje CKSKH 1984. Uvjeti u kojima nastaje *Bijela knjiga* priređivači dosta dobro elaboriraju i stavljaju u kontekst događaja koji su uslijedili poslije Titove smrti. Najprije treba imati na umu nezadovoljstvo Srba Ustavom iz 1974, slabljenje njihove pozicije na Kosovu, ali i njihovo nezadovoljstvo aktuelnom vlašću, nemirenje sa ratnom prošlošću i ustaškim zločinima. Zbir tih faktora doprinosi jačanju nacionalizma u srpskom narodu krajem 70-ih i početkom 80-ih. To nezadovolj-

stvo se najprije javlja u kulturi i umjetnosti u vidu književnosti i filma. S druge strane, nasuprot nezadovoljnim snagama stajale su sredine koje su bile uglavnom zadovoljne svojim statusom i ustavnim rješenjima iz 1974. U dešavanjima na kulturnoj sceni Srbije te snage (CKSKH) vide prijetnju svojoj poziciji te izdaju *Bijelu knjigu* sa namjerom da se zaustavi tendencija jačanja nacionalizma u kulturi.

Drugi dio knjige (str. 61-251) predstavlja kompletna *Bijela knjiga* prikazana u njezinom izvornom obliku. Po riječima samih autora, tj. CKSKH, vidi se da je ona predstavljala hronološku analizu „politizacije i politikantskih poteza, koji se stavljaju pod krinku umjetničkog stvaralaštva i estetske kritike, a zapravo idu na optuživanje i Saveza komunista i svih organiziranih socijalističkih snaga kojima je on na čelu“. Najčešća tema politizacije su bili: Tito, Goli otok i Informbiro, proganjanje određenih kulturnih radnika, Krleža i historijski događaji. U *Bijeloj knjizi* je sadržan materijal koji je bio predmetom analize CKSKH od 1982. do 1984. godine kada je *Bijela knjiga* izdata. Navodeći imena djela i pisaca, autori su uz svoja mišljenja donijeli i kritička razmišljanja raznih intelektualaca i političara o tim djelima, kako afirmativna tako i negativna. Osim djela iz sfere književnosti autori razmatraju i stanje u filmu i drami. Osnovna briga autora *Bijele knjige* bila je da jedna „agresivna manjina“ kroz sredstva javnog informisanja, intervju, javne nastupe, ali i pozicioniranjem u značajna tijela javnog odlučivanja može nanijeti veliku

štetu tekovinama revolucije. Po mišljenju autora *Bijele knjige*, umjetnička vrijednost navedenih djela je mala ili nikakva, ali se iz političkih razloga ta djela veličaju i nameću kao djela velike vrijednosti.

Bijela knjiga je u vrijeme svog pojavljivanja 1984. godine izazvala veliki sukob partijskih vrhova u Srbiji i Hrvatskoj. Preko 80% prozvanih pojedinaca je dolazilo iz Srbije, što je narušilo dotadašnji princip da svaka sredina suzbija nacionalizam unutar svojih granica. Danas kao i tada ona izaziva oprečna mišljenja: da li se radilo o ideološkom nasrtaju na slobodu umjetničkog izražavanja ili je to bio jedan od posljednjih pokušaja da se spasi Jugoslavija od rastuće prijetnje nacionalizma. Činjenica je da su neki od autora djela koja su obrađivana u *Bijeloj knjizi* (Vuk Drašković, Dobrica Ćosić) kasnije postali značajne figure srbijanske političke scene govori da je kultura bila polazna tačka za jačanje nacionalizma u Srbiji 80-ih godina. Mislim da ova knjiga daje značajan doprinos proučavanju kulturne politike i stanja u kulturi socijalističke Jugoslavije. U isto vrijeme ona i otvara neka pitanja koja u bosanskohercegovačkoj historiografiji nisu dovoljno rasvijetljena. Tu, prije svega, mislim na pitanje cenzure i represije nad bosanskohercegovačkim intelektualcima u periodu 1945-1991. Ovu knjigu bih preporučio ne samo historičarima - istraživačima već i svima onima koje općenito interesuje razvoj kulturnih prilika u Jugoslaviji ■

Muhamed Nametak